

СТАНОВИЩЕ

от д-р Иван Христов Чалъков, професор по социология в ПУ „Паисий Хилендарски“,
член на научното жури, назначено със заповед на Ректора № РД-21 645 23.03.2023

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в област на
висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1.

Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Социология

Автор: Дарена Димитрова Христозова.

Тема: Младежки жизнени преходи в условията на глобализация.

Научен ръководител: . доц. д-р Сийка Костадинова Ковачева, ПУ „Паисий Хилендарски“.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Дарена Христозова е докторант в редовна форма на обучение по докторската програма по социология към катедра „Приложна и институционална социология“ при ФИФ, с научен ръководител доц. д-р Сийка Ковачева от същата катедра.

Докторантката е представила необходимия за защитата комплект материали на хартиен и електронен носител, който е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ. Комплектът включва:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография на български и английски в европейски формат;
- доклад на научния ръководител от 21.01.2023 г- за насочване към вътрешна защита и протокол от катедрения съвет от 23.02.2023 за обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд и автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията и копия на четири научни публикации (четири научни статии);
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за изпълнение на минималните национални изисквания за докторанти с общ бал от 230 точки, от които 85 точки за общо 6 цитирания на три от научните публикации на докторанта.

Дарена Христозова е завършила СОУ „св. Княз Борис I“ в гр. Асеновград, с профил английски език през 2012 г., след което постъпва като студент в ПУ, специалност Социология на правото,

икономиката и иновациите“. Тя се дипломира като бакалавър през 2016 г. с квалификация „социолог“. През периода ноември 2016 – юни 2018 г. е студент в магистърска програма „Управление на човешките ресурси“ във Факултета по икономически и социални науки на ПУ, като се дипломира като магистър със квалификация „мениджър на човешките ресурси“. Зачислена е като редовен докторант в катедра „Приложна и институционална социология“ при ФИФ на ПУ през март 2019 година и е отчислена с право на защита през март 2022 г. Представеният за настоящата защита дисертационен труд е изготвен в рамките на предвидения в нормативните документи едногодишен срок след отчисляването.

2. Актуалност на тематиката

За защита е представена дисертация по социология на младежта – една традиционна и добре развита област на българската социология, като изследваният проблем – преходът от образование към заетост като най-важна част от жизнената траектория на младите хора е изключително актуален. Причината е затова са новите явления и процеси в тази област, обусловени едновременно от практическото завършване на прехода към пазарна икономика и установяването като цяло на демократичен тип държавно управление в България и нейното интегриране в протичащите глобалните процеси в Европа и света. Днес младите хора в България живеят в условията на една безпрецедентна вътрешна и международна мобилност, промяна в наследените ритми и срокове за отделяне от семейството и преход към самостоятелен живот, либерализацията на достъпа до по-високо образование, несигурността на трудовите пазари и свързаните с това по-високи нива на младежка безработица, а оттук и промени в семейното и репродуктивното поведение на младите хора. Докторантката успява да намери специфичен изследователски ракурс към тези проблеми и прилагайки една промислена и добре обоснована методология да достигне до приноси спрямо съществуващите у нас изследвания резултати.

3. Познаване на проблема

Задълбоченото изучаване на теоретичните подходи към проблема за младежките преход и приложните изследвания в тази област, разработени и осъществени у нас и чужбина е ясно демонстрирано в първа глава на дисертацията. Дарена Христовова показва грамотно боравене с теорията както в социологията на младежта, така и сродни научни области като демография, психология на развитието, икономика и други, като обосновава необходимостта от интердисциплинарен подход към проблема и внимателно определя понятията, използвани в нейното изследване и теоретичните традиции, на които тя стъпва.

4. Методика на изследването

Избраната методика на изследването е обоснована и разработена във втора глава на дисертацията и е пряко следствие от теоретичните избори, обосновани в първа глава. Впечатлен съм от прецизното и логически издържано формулиране на целите и задачите на емпиричното изследване, неговия обект, предмет и основни хипотези, операционализацията на понятията до емпирични индикатори и удачното съчетаване на качествени (онлайн анкета) и количествени (дълбочинни интервюта) методи за набиране на данни. Особено съм удовлетворен от значителният обем работа върху данните, получени от количественото изследване, който е извършен след предварителното обсъждане на дисертационния труд в катедрата и несъмнено е довел до тяхното по-балансирано и бих казал евристично съпоставяне с резултатите, получени от качествени методи на изследване.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Определям представеният дисертационен труд като оригинално постижение на докторантката, където тя синтезира теоретичните подходи към проблема и предшестващите емпирични изследвания и разработва собствена теоретична перспектива, на основа на която разработва адекватен понятиен апарат, операционализира го до релевантни емпирични индикатори и съответния инструментариум емпиричното изследване. В рамките на едни сравнително ограничени финансови и организационни ресурси докторантката избира достъпни и ефективни методи на изследване - онлайн анкетата и дълбочинни интервюта, като анкетира 121 ученици и студенти и прави интервюта със 6 действащи студенти и 6 завършили висшето си образование младежи, като всички те са подбрани измежду анкетираните онлайн.

Количественото изследване, след обработката и анализа на получените едномерни и двумерни разпределения откроява няколко ключови проблема, сред които най-важните са 1) дисбалансът между качеството на предоставяното образование в училищата и университетите у нас и реалните нужди на пазара на труда и 2) ролята на семейството едновременно като опора за младите хора в етапа на преход към труда и като източник на социални неравенства които усложняват този преход. Докторантката достига също до оригинално дефиниране на текущата жизнена позиция на младежите като съчетание на техния жизнен опит и жизнени стратегии, които те се стремят да реализират и от която позиция става дефинирането на набора от бъдещи перспективи.

Качественото изследване, проведено след количественото, е позволило тези проблеми и дефиниции да се детайлизират и се навлече в дълбочина. Този аспект е важен за изследването, тъй като разкрива в тяхната цялост следваните от младите хора модели на жизнени преходи, изяснява техния характер и доколко те са успешни като начин за справяне с ограниченията на контекста. Така например тя установява, че „подкрепата от семейството и родителите намалява влиянието на други

социални неравенства, като например потиска влиянието на етноса и всички възможни ограничения, които контекста може да създаде на база етническа принадлежност“, а също така възможността „...семејната среда да повлияе в голяма степен и на индивидуалността и трудовите стремежи на младите хора – израсналите в предприемачески семейства по-рано придобиват самостоятелност..., склонни са да експериментират (съчетават обучението си с временна заетост на няколко места), имат планове за собствен бизнес в бъдеще“. Дълбинните интервюта са идентифицирали важни институционалните възможности и ограничения, форматиращи младежкото поведение в този преходен период. Тук особено важни се оказват „предлаганите възможности от университетите за допълнителни обучения като международни стажове и практики по специалността“, докато „официалните практики по специалността, част от официалните учебни планове... [са възприемани] по-скоро като формален източник на крайно недостатъчен първоначален трудов опит“.

Докторантката има основание да определи своите научни приноси основно като

- 1) *методически* – споменатата по-горе методология на емпиричното изследване посочена по-горе (съчетанието на онлайн анкета и дълбочинни интервюта на основа на общи индикатори, като инструментариума на интервютата е конкретизиран на основа на данните от количественото изследване) и следваната стратегия на „изследване на случаи“ като изясняваща в детайли „жизнената ситуация, миналия опит и бъдещите перспективи“ на изследваните типологично подобрите представители на младежи с незавършено и завършено висше образование. Съгласен съм, че тези резултати могат да послужат като основа за едно бъдещо лонгитюдно изследване на промените в жизненият път и жизнената ситуация на изследваните лица;
- 2) *приложно-социологически*, доколкото изследването успява да изведе конкретни, но релевантни дефиниции на „възможностите и трудности в прехода от образование към заетост, източниците на подкрепа, както и бъдещите житейски перспективи пред... завършващите средно и висше образование“

Смятам обаче, че научни приноси са налице и в теоретичната част и докторантът и научният му ръководител би трябвало положат усилия те да бъдат ясно формулирани и посочени.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Дарена Христовова има четири публикации по темата на дисертацията, като и четирите са в сериозни реферирани научни списания, три от тях в списания с импакт фактор и включени в международните науко метрични бази данни. Три от публикациите са на английски език, като две са в съавторство с научния ръководител. Статиите са публикувани през 2021 и 2022 година и вече имат 6 цитирания от наши и чужди автори. Статиите правят достъпни на научната общност важни

теоретични и приложни резултати от осъщественото в дисертацията изследване и са пример за добро взаимодействие между докторанта и неговият научен ръководител.

Дарена има още една научна статия на английски език в съавторство с научния си ръководител, публикувани през 2019 г. в близката област на младежката миграция, която обаче тя не е представила като свързана с темата на дисертацията. Това е проява на научна коректност, която заслужава да бъде отбелязана.

Лично участие на докторанта(ката)

Проведеният теоретичен анализ, разработената методика на емпиричното изследване, както самото изследване, анализа на резултатите и направените изводи и препоръки са оригинално постижение на докторанта.

Критични забележки и препоръки

Основните ми критични бележки са две и те засягат най-вече подбора на респондентите и методиката на обработката на резултатите от изследването.

Въпреки усилията на автора да подбере респонденти с различен социален и етнически състав, емпиричното изследване засяга преди всичко градската младеж основно от българската етническа група, представители най-вече на „средната класа“. Това без съмнение е най-голямата група български младежи, но ограниченият брой представители на други етнически групи, както и на представители на по-бедните и по-заможните слоеве не позволява данните от изследването за се екстраполират върху българските младежи в тяхното многообразие.

Втората ми забележка засяга липсата на по-сложни методи за обработка на количествените данни. Макар и анкетиранията да са само 121, таблицата която докторантката дава на страница 87 от дисертацията показва, че изследваната съвкупност могат да се обособят няколко по-съвкупности с достатъчен брой случаи във всяка от тях, които позволяват прилагането на статистически методи за изявяване на разликите между тях индикаторите на изследването. Такива са например живеещите в голям (68,3 %) и малък град (26,7 %), обвързаните с партньор (общо 47,6% и необвързаните (52,4%), безработните които не търсят работа (45,6%), безработните търсещи работа (19,3%) и заетите под някаква форма (общо 29,9%). Това би позволило изявяване на важни статистически значими разлики между тези групи и съществено би обогатило анализа.

7. Автореферат

Авторефератът адекватно представя дисертационния труд – резултатите от теоретичното изследване, методиката на емпиричното изследване, анализа на неговите резултати и направените изводи и обобщения. Посочените приноси отразяват действителните постижения на автора, като към тях бих добавил и реалните постижения в теоретичната част, които може би от прекалена скромност не са формулирани като приноси.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Дисертацията има всички достойнства след съответната доработка да бъде публикувана като научна монография.

Резултатите от теоретичния анализ, разработената методика за емпирично изследване и нейното тестване в проведената онлайн анкета и дълбочинни интервюта са добра основа за разработване на изследователски проекти в тази област, където с помощта на по-сериозни финансови и организационни ресурси хипотезите на изследването и получените резултати да бъдат проверени върху по-голяма съвкупност и доразвити.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С представената дисертация, своите публикации и с цялостното си поведението като изследовател и преподавател Дарена Христовова демонстрира сериозна теоретична подготовка и професионални умения в подготовката и провеждането емпирични изследвания в областта на социология на младежта и свързаните с нея социално-научни дисциплини. На основата на анализа и заключенията относно нейния дисертационен труд, направени по-горе, и неговите безспорните научни приноси стигам до извода, че те отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Ето защо предлагам на уважаемото научно жури да се присъди на Дарена Димитрова Христовова научната и образователната степен „Доктор“ по социология - област на висше образование 3. Социални стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

11 май 2023 г.

Изготвил становището:

(Проф. д-р Иван Христов Чалъков)